

РОЗВИТОК НІМЕЦЬКОЇ ОРФОГРАФІЇ У ДОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД

Тетяна ХОМЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються питання орфографії німецької мови. Окреслено етапи розвитку орфографії німецької мови у дореформений період, розглянуто основні риси кожного етапу. Проаналізовано вплив окремих особистостей на становлення німецької орфографії. Також характеризуються аспекти орфографічної реформи 1996 р. та її доцільність.

Ключові слова: орфографія німецької мови, орфографічна реформа 1996 р., етапи розвитку німецької орфографії, німецька орфографія у дореформений період, основні риси кожного етапу розвитку, становлення німецької орфографії,; доцільність реформування орфографії.

The article focuses on German orthography issues. The stages of German orthography development in the period before the modern reform are described and the typical traits at each stage are analyzed. The influence of some personalities on the formation of German orthography is analyzed. Important aspects in 1996 orthographical reform and its feasibility are characterized.

Key words: German orthography, 1996 orthographical reform, the stages of German orthography development; German orthography in the period before the modern reform; typical traits at each stage of the development; the formation of German orthography; feasibility of orthographical reform.

Внаслідок історичних причин процес утворення національної мови у Німеччині відбувався значно повільніше, ніж в інших європейських країнах. Процеси її уніфікації не завершені й до сьогодення. Однією із сторін цих процесів є створення орфографічних правил і норм. Становлення орфографічної норми вважається також важливим для закріплення національної норми, що формувалася, у писемній формі, орфографічна норма слугує опорою для процесу мовної уніфікації.

Німецька орфографія змінювалася протягом тривалого часу, і, судячи з тенденцій її розвитку, і далі не залишиться незмінною. Зміни в цій галузі лінгвістичної науки поступово привели суспільство до необхідності здійснення реформування правопису. Мета статті – окреслити та проаналізувати етапи розвитку орфографії німецької мови у період до новітньої орфографічної реформи.

Реформі правопису німецької мови присвячено багато праць німецьких вчених та матеріалів офіційних органів влади. Я. Вольгемут, Г. Глинц, Г. Цабель, Б. Шаедер досліджували зв'язки між мовою, написанням та правописом. Р. Кюлер, П. Кюлер, К. Хеллер приділили увагу змісту

реформи 1996 р. Ю. Нидерхойзер, Г. Штикель проаналізували критичні зауваження щодо багатьох аспектів реформування. До окремої групи треба віднести словники нового правопису видавництва Дудена, Лангеншайдта та словник Т. Іклера.

За Я. Вольгемуттом [10] старонімецький та середньонімецький правопис в основному відповідали тодішній усній формі мови. Звичайними були регіональні та персональні варіанти в правописі. У 17 столітті мовні товариства, що займалися німецькою мовою та літературою, прагнули до уніфікації німецької мови взагалі та німецького правопису зокрема. Їх метою було збереження німецької мови як літературної, її унормування та таке її перетворення, щоб німецьким словам надавалася перевага над іноземними словами, щоб, наприклад, між словами *Anschrift* та *Adresse* люди у вжитку обирали перше слово. Правила правопису і вимови були в центрі уваги та полем діяльності членів цих товариств.

Встановлення мовної норми відбувалося, звичайно, з певними труднощами, оскільки робота з нормування не мала уніфікованих наукових засад. У працях нормалізаторів можна прослідкувати два напрямки. Перший напрямок, який представляв Георг Юстус Шоттель, надавав перевагу літературній мові над діалектальними варіантами. Представниками іншого напрямку були Крістіан Гвейнц та Філіп фон Цезен. Вони вважали основою для нормування мову, якою спілкувалися вищі прошарки суспільства на східносередньонімецькій території країни, тобто східносередньонімецькому регіональному варіанту німецької мови.

К. Гвейнц приділяв найбільше уваги таким аспектам мови, як етимологія, вимова та традиційність. І. Фрейер опрацював та систематизував здобутки К. Гвейнца та розробив теоретичні принципи правопису. До них він зарахував вимову, походження, аналогію та мовний вжиток слова. Й.-К. Готтшед також вплинув на дискусію з правопису та надав перевагу літературній мові.

Найвпливовіша особа для розвитку німецького правопису, Й.-К. Аделунг, наголошував у своїх орфографічних правилах на важливості мовного вжитку. У 1788 році він опублікував свої знакові праці «Повні вказівки до німецької орфографії» та «Основи німецької орфографії», що стали підсумком його роботи над німецьким правописом. Книги Й.-К. Аделунга містили основні положення німецького правопису. Він наголошував, що при написанні німецьких слів треба використовувати знаки німецького алфавіту, писати згідно найкращої вимови слова, враховуючи його походження, а де цього не вистачає, з урахуванням загального вжитку [10]. Й.-К. Аделунг хотів унормувати вже загально поширені та вживані слова. Словник Й.-К. Аделунга, що містить як правила, так і слова, був того часу єдиним у своєму роді.

Порівняльне лінгвістичне дослідження провели Якоб та Вільгельм Грімм, поклавши його в основу свого «Німецького словника», над яким вони працювали з 1850 року. У ньому увага зверталася на мовний вжиток, але були викладені й пропозиції з реформування німецької орфографії. Такий словник, як праця із стандартизації єдиної німецької мови, був важливим з культурно-політичної та мовно-політичної точки зору.

Конференція 1876 року опрацювала єдині орфографічні правила, які у 1879-1880 роках застосовували у німецьких державних установах. Цей варіант орфографічної реформи охоплював небагато правил [10]. У 1880 році К. Дуден видав «Повний орфографічний словник німецької мови». Книга містила основи уніфікованого правопису на всій німецькомовній території [3]. К. Дуден разом із Берлінською конференцією з правопису (1901 р.) опрацював нововведення німецького правопису. У тому ж році у Берліні новий правопис був адміністративно схваленим та внесеним до Регулятива 1902 р [8, с. 4].

За К. Хеллером [4] новий правопис став адміністративно легітимним по всій німецькомовній території, спочатку у Німеччині, потім в Австрії та Швейцарії. Вже тоді виникло прагнення до єдиного та спрощеного правопису. У 1901-1902 рр. було докладено немало зусиль до покращання норми, оскільки тодішній правопис вважався несистематизованим та важким для розуміння. Усі нерегульовані моменти у правописі німецької мови призводили до труднощів у написанні. У наукових колах та суспільстві обговорювалася думка, що норми повинні стати більш чіткими та ясними, на відміну від Першого регулятива, що містив неясні моменти та багато виключень.

У 1915 р. опублікованому новому виданні словника К. Дудена «Правопис німецької мови та іншомовних слів» були надані повністю нові рекомендації щодо німецького правопису та була змінена кількість орфографічних варіантів по відношенню до правопису 1902 року [3]. Стосовно правопису 1902 р. було запропоновано щорічно вводити оновлення та покращання, але жодного не було запропоновано. Нові правила 1901-1902 рр. повинні були діяти тимчасово, але світові війни та поділ Німеччини перешкодили роботі з оновлення правопису [10].

Новітня орфографічна реформа почалася з підготовчої роботи у 70х роках 20 століття. У ній взяли участь спеціалісти з Німеччини, Австрії та Швейцарії. Робота проводилася у Берліні, Ростоку та Маннгеймі. Були створені такі робочі групи з новітнього регулювання німецького правопису: Комісія з питань правопису Інституту німецької мови в Маннгеймі, Дослідницька група з орфографії університету Ростока, Наукова робоча група координаційного комітету з орфографії при Федеральному Міністерстві Освіти та Мистецтва у Відні, Робоча група з реформування правопису Швейцарської Конференції Кантональних Міністерств Освіти в Берні [8, с. 5-6].

Щоб координувати діяльність усіх робочих груп, у 1997 році була створена Міждержавна Комісія з правопису у Маннгеймі [5]. Її завданням було відслідковувати сумнівні випадки правопису та консультувати при виникненні проблем у застосуванні нових орфографічних правил. У перехідний період новий правопис постійно перевірявся та переглядався [9].

На Перших Віденських обговореннях у 1986 році було прийняте рішення, що правопис 1901 року повинен більше відповідати вимогам сьогодення. Встановлені у 1901 році та опубліковані у 1902 році правила повинні бути зміненими та оновленими. Складні правила треба спростити [6, с. 6]. Але німецька писемна традиція мала братися до уваги [1].

Перший етап нововведень стосувався таких сфер вжитку, як поділ слів на склади, пунктуація, написання слів разом та окремо, співвідношення звуків та букв та написання слів іноземного походження. Спірні питання щодо написання великої та малої літери планувалося опрацювати пізніше [8, с. 8-9]. Рішення 1986 року були затверджені на Других Віденських обговореннях у 1990 році та було визначено, що орфографічна реформа має бути підписаною до 1995 року. Пропозиція щодо нових правил правопису була прийнята на Третіх Віденських обговореннях у 1994 році. Запропоновані правила ретельно перевірялися до 1994 року, також проводилися дискусії стосовно питань, що залишалися відкритими: написання іншомовних слів, написання слів разом та окремо та випадки написання великої і малої літери.

У липні 1996 року у Відні була підписана Загальна декларація з нового урегулювання німецької мови. Німецькомовні країни та країни з чисельною німецькою меншиною зібралися разом та ухвалили рішення щодо вступу у силу нового правопису. Він вважався дійсним з 1 квітня 1998 року. З цього часу почали вивчатися та застосовуватися нові правила у школах та державних установах у Швейцарії, Австрії та більшості федеральних земель Німеччини [5]. З 1 серпня 1998 року новий правопис офіційно вступав силу в школах та установах [3]. Новий правопис ставав обов'язковим для державних інституцій. У навчальному процесі вже не можна було вивчати та застосовувати старі орфографічні правила. Новий правопис повинен був також вживатися у тих видавництвах, редакціях та друкарнях, які, зазвичай, використовують загальноприйняту орфографію. Було висловлено побажання, щоб і приватні особи застосовували новий правопис, таким чином очікувалося розповсюдження нових правил поза школою та державними установами [9].

Першими федеральними землями, що прийняли новий німецький правопис з 1 серпня 1998 року були Гессен, Нижня Саксонія, Північна Рейнська Вестфалія, Райнланд-Пфальц, Заарланд, Саксонія, Саксонія-Ангальт та Тюрінгія. Пізніше в тому ж році новий правопис вступив у силу у Бранденбурзі та Бремені.

У січні 1999 року правопис був прийнятий у Баден-Вюртемберзі, Баварії та Берліні, у серпні 1999 року – у Мекленбурзі-Передній Померанії, 1 жовтня 1999 року – у Шлезвіг-Гольштайні та 1 січня 2000 року – у Гамбурзі [2].

До кінця липня 2005 року поряд із новими правилами були дійсні також і старі [5]. Вони розглядалися як застарілі, але коректні. Після перехідного періоду почали діяти лише нові правила. Федеральні землі Німеччини встановили різний термін перехідного періоду. У Берліні, Бранденбурзі, Саксонії новий правопис почав діяти з 1 січня 2000 року. У Гамбурзі зовсім не встановлювали перехідного періоду. У Баварії, Заарланді, Саксонії-Ангальт, та Тюрінгії перехідний період тривав до кінця 2005 року, а в інших федеральних землях – до 31 липня 2005 року. Вважалося, що, оскільки перехідний період тривав досить довго, то на перехід від старого до нового правопису було витрачено небагато коштів [4]. Не потрібно було зразу ж переробляти шкільні підручники, надрукованими виданнями можна було користуватися певний час, також завдяки перехідному періоду введення і вживання нових орфографічних правил відбувалося поступово, а не терміново [7]. Трохи пізніше за школи та державні установи новий правопис почали застосовувати засоби масової інформації [5]. Але, звичайно, були й виключення. Газета „Die Frankfurter Allgemeine Zeitung“ вживала новий правопис протягом одного року, потім повернулася до старого варіанту правопису. Наступним прикладом була преса у Відні, яка до останнього не

вводила новий правопис. З серпня 2000 також і Європейський Союз почав користуватися новим німецьким правописом.

Деякі фахівці вважають новітню реформу німецького правопису безпрецедентною. На їхню думку, правопис 1902 року не вводив у загальний вжиток нові правила. Просто надавалася перевага одному із існуючих варіантів [6]. Зміни з 1996 року вбачаються радикальними, оскільки у правопис було привнесено цілу низку нових правил, що суттєво змінили орфографію німецької мови.

Подальшого детального розгляду потребують питання історичної основи орфографічної норми для виявлення процесів її формування та зміни, а також питання безперервності нормалізаційних процесів для з'ясування закономірностей становлення орфографічної норми. Аналізу також потребують аспекти змісту орфографічної реформи 1996 р., їхня доцільність та відповідність меті реформи, такі як постановка розділових знаків, вживання великої літери, поділ на склади, написання слів через дефіс.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Augst G. Rechtschreibreform. Kommissionvorsitzender Augst fordert sachliche Diskussion // www.ids-mannheim.de 14.04.2001.
2. Dritte Bericht der Zwischenstaatlichen Kommission für deutsche Rechtschreibung // www.ids-mannheim.de 25.08.2002.
3. Duden. Geschichte der Rechtschreibung // www.duden.de 15.08.2001
4. Heller K. Rechtschreibung. Die aktuelle Reform. Wörterliste der geänderten Schreibungen. – Stuttgart: Klett, 1996. – 70 S.
5. Heller K. Zeittafel // www.ids-mannheim.de 15.03.2001.
6. Mentrup W. Neuregelung der Rechtschreibung // www.ids-mannheim.de 13.04.2001.
7. Niederhauser J. Zur Neuregelung der deutschen Rechtschreibung – ein Überblick über die Grundzüge // www.mso.ch 16.08.2001.
8. Schaefer B. Zur Neuregelung der deutschen Rechtschreibung. Darstellung und Kommentierung der Beschlüsse der Wiener Orthographischen Konferenz. – Bonn: Norman Verlag, 1995.
9. Stichel G. Die aktuelle öffentliche Diskussion der deutschen Rechtschreibung ist überflüssig // www.ids-mannheim.de 14.04.2001.
10. Wohlgenuth J. Überblick über die Geschichte der deutschen Sprache // www.ids-linguist.de 24.05.2002.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Хоменко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія німецької мови.